

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/ Issue 12 (Eylül/ September 2023), s. 868-878.

|| Geliş Tarihi-Received: 29.08.2023

|| Kabul Tarihi-Accepted: 18.09.2023

|| Araştırma Makalesi-Research Article

|| ISSN: 2687-5675

|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1352200

Halk Şairlerinin Şiirlerinde Geçen İkilemelerin Anlam Bağlamında Değerlendirilmesi: Karacaoğlan ve Dadaloğlu Örneği

Evaluation of Reduplications in the Poems of Folk Poets in Context of Meaning: The Case of Karacaoğlan and Dadaloğlu

Uğur ÖZGÜR*

Öz

Türkçenin söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahip olan ikilemeler, Türk dilinin her döneminde görülmektedir. Anlamı güçlendirmek, pekiştirmek gibi amaçlarla hem düzyazıda hem de şiirlerde ikilemelere sıklıkla başvurulmaktadır. Genellikle aynı kelimenin eş ya da yakın, zıt veya sesleri birbirini çağrıştıran kelimelerin yan yana kullanılmasıyla oluşturulan kelime grupları olarak tanımlanan ikilemeler, dilbilgisi kitaplarında genellikle “tekrar grubu” başlığı altında verilmektedir. Dilin kelime hazinesini oluşturan ikilemeler hakkında araştırmacılar tarafından hazırlanan/sunulan tezler, makaleler, bildiriler ve kitaplar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda ikilemeler, genellikle biçim/yapı/görev bakımından değerlendirilmiştir. Birkaç çalışma hariç ikilemelerin anlamı ve cümleye yapmış olduğu katkı üzerinde etraflıca durulmamıştır. İkilemeyle ilgili yapılan tanımlarda anlam bakımından “güçlendirme” ve “pekiştirme” yaptığı vurgusu üzerinde durulmuştur. Cümle bağlamında değerlendirildiği zaman ikilemelerin güçlendirme, pekiştirme, abartma, devamlılık/süreklilik, birlik/bütünlük, her yer/herkes, yaklaşıklık vb. anlamlar kattığı görülmektedir. Bu noktalardan hareketle Türk dilinin her döneminde kullanılan ikilemelerin halk şairlerinin şiirlerinde de kullanıldığını ortaya koymak ve bu ikilemelerin kullanıldığı cümlelere hangi anlamlar kazandırdığını tespit etmek amacıyla, halk şairlerinin şiirleri taranmış ve bu şiirlerde geçen ikilemeler tespit edilmiştir. Tespit edilen ikilemeler anlam bakımından gruplandırılmış ve metin içindeki kullanımlarıyla birlikte verilmiştir. Metin içindeki kullanımlarıyla verilen ikileme örneklerinin anlam bakımından güçlendirme ve pekiştirmenin yanında abartma, devamlılık/süreklilik, birlik/bütünlük, her yer/herkes, yaklaşıklık, tahmin, çoğaltma, sıralama gibi anlamlar kattığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Söz varlığı, ikilemeler, tekrar grupları, cümlede anlam.

Abstract

Reduplications, which have an important place in the vocabulary of Turkish, are seen in every period of the Turkish language. Reduplications are frequently used both in prose and in poetry for purposes such as strengthening and reinforcing the meaning. Reduplications, which are generally defined as word groups formed by using the same word as synonyms or close, opposite or reminiscent words side by side, are usually given under the title of

* Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: uozgur@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9385-2912.

"repetition group" in grammar books. There are theses, articles, papers and books prepared/presented by researchers about the reduplications that make up the vocabulary of the language. In the studies, reduplications were generally evaluated in terms of form/structure/task. Except for a few studies, the meaning of reduplications and its contribution to the sentence has not been elaborated. In the definitions made about reduplication, the emphasis is placed on "strengthening" and "reinforcing" in terms of meaning. When evaluated in the context of a sentence, the reduplications are strengthening, reinforcement, exaggeration, continuity, unity/integrity, everywhere/everyone; approximation etc. seems to add meaning. Based on these points, in order to reveal that the reduplications used in every period of the Turkish language are also used in the poems of the folk poets and to determine what meanings these repetition groups give to the sentences in which they are used, the poems of the folk poets were scanned and the repetition groups in these poems were determined. Identified repetition groups are grouped in terms of meaning and given with their use in the text. It has been seen that the examples of reduplication given with their use in the text add meanings such as exaggeration, continuity, unity/integrity, everywhere/everyone, approximation, prediction, duplication, ordering as well as strengthening and reinforcing in terms of meaning.

Keywords: Vocabulary, reduplications, repetition groups, sentence meaning.

Giriş

Türkçenin söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahip olan ikilemeler, Türk dilinin her döneminde görülmektedir. Anlamı güçlendirmek, pekiştirmek gibi amaçlarla şair ve yazarlar tarafından ikilemelere sıklıkla başvurulmaktadır. İkilemeler, aynı kelimenin eş ya da yakın, zıt veya sesleri birbirini çağrıştıran kelimelerin yan yana kullanılmasıyla oluşturulan kelime grupları olarak metinlerde kullanılmaktadır. İkilemeler, dilbilgisi kitaplarında genellikle "tekrar grubu" başlığı altında verilmektedir.

Türkçe Sözlük' te (2011, s. 1165) ikilemenin anlamı: "Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması: Yavaş yavaş, irili ufaklı, aşağı yukarı gibi." biçiminde verilmiştir.

İkilemeler hakkında yapılan pek çok farklı çalışmanın yer aldığı yapılan bibliyografya çalışmasında ortaya konulmuştur. "Konuyla ilgili 30 tez, 106 makale, 29 bildiri ve 7 kitap künyesi tespit edilmiştir. Tezler ve makaleler, üç başlığa ayrılarak incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda ikileme tasniflerinin; fonetik açıdan, aliterasyon açısından, anlam, yapı, dil ve kökenleri açısından incelendiği görülmektedir." (Çimen, 2021, s. 53).

İkilemeler üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalardan birisi Hatipoğlu'na aittir. Hatipoğlu, ikilemeleri yapı, tür, görev ve anlam bakımından değerlendirmeye çalışmış ve Orhun Yazıtları'ndan, Uygurcadan ve Türkiye Türkçesinden ikileme örneklerine yer vermiştir. Ayrıca şiirde, düzyazıda, deyim ve atasözlerinde geçen ikilemeleri ele almış ve eserinin sonuna da ikilemeler sözlüğü eklemiştir. İkilemenin tanımını ise şu şekilde yapmıştır: "İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesiyle veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır." (Hatiboğlu, 1981, s. 9). Aynı eserde Hatiboğlu (1981, s. 55-57) anlam bakımından ikilemeleri "anlamı pekiştirme, anlamı güçlendirme, anlamı abartma, anlamı çoğaltma, anlamı kolaylaştırma" başlıkları altında gruplandırmış ve bu başlıklarla ilgili ikileme örneklerine yer vermiştir.

Ergin, (1995, s. 375-376) çalışmasında tekrarların genellikle kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık olmak üzere üç görevinin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca tekrarların ortalama ve beraberlik görevi de olduğunu örneklerle vermiştir. Türkçede yer alan

tekrarları; aynen tekrarlar, eş manalı tekrarlar, zıt manalı tekrarlar ve ilâveli tekrarlar olmak üzere dörde ayırmıştır.

Korkmaz (1992, s. 131) tarafından ikileme: “Aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu.” biçiminde tanımlanmıştır.

Karahan, (2016, s. 60-61) eserinde “tekrar grubu” başlığı altında ikilemelerin anlamı kuvvetlendirdiğini, nesne ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamları kazandırdığını belirterek şu örnekleri verir: “Mini mini çocuklar (anlamı kuvvetlendirme), diyar diyar dolaştım (çokluk), yaza yaza usandı (süreklilik), iyi kötü bir şeyler yaptı (beraberlik).”

İkilemelerin cümleye kattığı anlam üzerinde birkaç çalışma hariç çok detaylı durulmamıştır. Yapılan çalışmalarda genellikle ikilemelerin cümleye pekiştirme, güçlendirme, abartma, çoğaltma ve kolaylaştırma gibi anlamlar sağladığı üzerinde durulmuş ve örneklendirilmiştir. Çürük (2016) tarafından hazırlanan makalede ikilemelerin dilbilgisel anlamları detaylı olarak verilmiştir. Çürük, ikilemelerle ilgili yapılan çalışmaların çoğunlukla yapısal açıdan incelendiğini belirtiyor ve kendi çalışması hakkında şunları aktarıyor: “Türkçede ikilemeler genelde yapısal açıdan ele alınmıştır. İkilemelerin içerdiği anlam ise bir iki çalışma dışında göz ardı edilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada Türkçedeki ikilemelerin anlam bakımından işlevleri gerek TDK’nin online Güncel Türkçe Sözlüğü gerek Necmi Akyalçın’ın İkilemeler Sözlüğü ve gerekse Atilla İlhan’ın Kurtlar Sofrası adlı romanında geçen ikilemeler ele alınmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda ikilemelerin anlamı pekiştirip güçlendirmesi dışında başka anlamlara da geldiği tespit edilmiştir. Buna göre ikilemeler anlamı güçlendirmenin yanında içinde yer aldığı tümcelerın anlamına abartma, birliktelik, sıralama, çoğaltma, yaklaşma, belirsizlik, alaycılık gibi anlamları katmaktadır. Böylece bazı durumlar, çok söz yerine ikilemelerle anlatılır. Aslında ayrıntılı bir korpus incelemesi sonucu ikilemelerin içerebileceği diğer farklı anlamlar da tespit edilebilir.” (Çürük, 2016, s. 399). Bu noktalardan hareketle çalışmamızda halk şairlerinin şiirlerinde geçen ikilemeler tespit edilmiş ve tespit edilen ikilemelerin cümleye hangi anlamlar kattığı üzerinde durulmuştur.

1. Çalışmanın Amaç ve Yöntemi

Türkçenin her döneminde kullanılan ikilemelerin halk şairlerinin şiirlerinde de kullanıldığını ortaya koymak ve bu ikilemelerin kullanıldığı cümlelere hangi anlamlar kazandırdığını tespit etmek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Çalışmada tüm halk şairlerinin şiirlerinde geçen ikilemeleri vermemiz mümkün olmadığı için sınırlama yapılarak Karacaoğlan¹ ve Dadaloğlu’nun² şiirlerinin tamamı taranmış ve şiirlerde yer alan ikilemeler tespit edilmiştir. Tespit edilen ikilemelerin cümleye hangi anlamlar kattığı üzerinde durulmuştur. Tespit edilen tekrar gruplarının tamamı metin içindeki kullanımlarıyla birlikte verildikten sonra anlam açısından gruplandırılmış ve konuyla ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur.

2. Malzemenin Değerlendirilmesi: Şiirlerde Geçen Tekrar Gruplarının Anlamsal Açıdan İncelenmesi

2.1. Pekiştirme

¹ Öztelli, C. (1987). Karacaoğlan Yaşamı ve Bütün Şiirleri. Ankara: Özgür Yayın Dağıtım.

² Güleç, Z. (2004). Dadaloğlu Bütün Şiirleri. İstanbul: Eflatun Yayıncılık.

İkilemeler, anlamı pekiştirmektedir. Özellikle sıfat tamlamasında tamlayan durumunda bulunan ikilemeler, anlamın pekiştirilmesini sağlar. Hatiboğlu (1981, s. 55) ikilemelerin anlamı pekiştirdiğini belirterek şu örnekleri vermektedir: “İkilemenin başlıca amacı anlamı pekiştirmektir. “Çok, pek, fazla, gayet” gibi sözcüklerin belirttikleri kavramla ikilemenin anlamda sağladığı güç, pekiştirme bakımından ölçülemez. “Öbek öbek çiçekler, demet demet güller, salkım salkım üzüm, deste deste para yahut güzel mi güzel, temiz mi temiz” gibi ikilemelerle sağlanan kavramlar “çok” ve benzeri sözcüklerle sağlanamaz.”

Burada Karacaoğlu ve Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçen ve anlamı pekiştirdiğini düşündüğümüz örnekler metin bağlamında verilmiştir.

“Üst yanımız **karlı karlı** dağ imiş (K, 67, 124)

Ak elleri **deste deste** güllüdür (K, 68)

Elvan elvan güllü yeşil korusun (K, 73)

İlgit ılgıt esen seher yelleri (K, 75, 81, 119)

Gözler **kara kara**, kirpik ceng ede (K, 95)

Ak elleri **elvan elvan** kınalı (K, 119)

Soğuk soğuk sularını içtiğim (K, 124)

Güzel senin **türlü türlü** derdin var (K, 124)

Nokta nokta benli düşün sevdiğim (K, 135)

Göğsü **nakış nakış** tavus kuşuna (K, 150)

Başı **pare pare** dumanlı dağlar (K, 163, 242)

Dostum, **tomur tomur** akça yüzlerin (K, 167)

Ak alnında **deste deste** gülü var (K, 177)

Göğsü **katar katar** düğmeli gelin (K, 183)

Başı **ibrim ibrim** telli bir gelin (K, 188)

Kızlar **güzel güzel** aslı huriden (K, 212)

Yüce yüce sarp kayada neler var (K, 215)

Yağar yağmur, **serin serin** båd eser (K, 259)

Elvan elvan kokun gelir (K, 284)

Dağlar **dumanlı dumanlı** (K, 289)

Gönlüm **gümanlı gümanlı** (K, 289)

Eğlim eğlim yol olanın (K, 296)

Yüksek yüksek uçan güzel turnalar (K, 441)

İlgit ılgıt bir yel esti Urum'dan (D, 21, 177)

İlgit ılgıt seher yeli esiyor (D, 35)

Elvan elvan her çiçeği başında.” (D, 180)

Dertli dertli Çukurova yolun tut (D, 184)

2.2. Güçlendirme/kuvvetlendirme

Araştırmacılar tarafından ikilemenin tanımı yapılırken anlamı “güçlendirdiği/kuvvetlendirdiği” ifadesine yer verilmiştir. Aynı kelimenin tekrar edilmesiyle oluşan ikilemelerin genellikle anlamı güçlendirdiği görülmektedir. İkilmede amaç, anlamı güçlendirmek olduğu için diğer anlamlardan ayırt etmekte zorlanılabilir. Şiirlerden alınan örneklerde de şairlerin anlatımı güçlendirmek ve ahengi sağlamak için sıklıkla ikileme kullandıkları görülmektedir.

- “**Kol kol** olsa atlılarım dağılsa (K, 59)
- Katar katar** olmuş yüzünde benler (K, 60, 141)
- Kumaş olam **arşın arşın** yırtılam (K, 76)
- Halka halka** sürme çekmiş gözüne (K, 77)
- Top top** edip güzellere vermeli (K, 80)
- Çift çift** olmuş çöllерinin ceranı (K, 83)
- Gizli gizli** konuşurdun yârınan (K, 88)
- Göz göz** oldu yaralarım işledi (K, 88, 96, 205, 234)
- Çırpına çırpına** Suna’m da geldi (K, 89)
- Tatarlarım **kol kol** olsa dağılsa (K, 102)
- Boğum boğum** boğmuş ince belini (K, 114)
- İki elin **boğum boğum** kınalı (K, 120)
- Zülfü perişanım kal **melil melil** (K, 122)
- Ağla göz yaşını sil **melil melil** (K, 122, 123)
- Baykuş gibi **azgın azgın** bakarsın (K, 150)
- Burcu burcu** kokar idin bir zaman (K, 160, 172, 174)
- Tel tel** eyle Yaradan’ı seversen (K, 170, 186, 198)
- Tatlı tatlı** söyler Zeyneb’in dili (K, 179)
- Eğrim eğrim** olmuş, sırma bölükler (K, 182)
- Dögün dögün** ağla bari (K, 278)
- Ulam ulam** olmuş yatar yazılar (K, 222)
- İtiraz eyleme gel **yavaş yavaş** (K, 251, 252)
- Sevda sevda** derler behey yârenler (K, 396)
- Gurbet ilde **yanık yanık** söylerim (K, 406)
- Yaralarım **göz göz** oldu (D, 15, 42, 119)
- Turnalar **katar katar** sefere varın (D, 27, 163)
- Gölde **gövel gövel** ötmüş gib’olur (D, 73)
- Kırık kırık** eser yelin Binboğa (D, 85)
- İmil imil** eser yelin Bingoğa (D, 94)
- Yıldır yıldır** eder toğrağın taşın (D, 99)

Yanar **oylum oylum** duman görünür (D, 109)

Kol kol olmuş gelir ilin var dağlar (D, 128)

Burcu burcu koktu m'ola (D, 130)

Sevda sevda derler üçbeş ay olur (D, 149)

Sözlerimi **birem birem** tutmalı (D, 149)

Mertebe mertebe indirdin felek (D, 155)

Dost dost diye hayaline geldiğim."(D, 199)

2.3. Abartma

Dikkat çekmek ve anlatımı daha güçlü hâle getirmek için "abartma" anlamı sağlayan ikilemeler kullanılmıştır. Özellikle deyim hâlinde kullanılan ikilemelerde abartmaların daha çok yapıldığını söyleyebiliriz. Karacaoğlan ve Dadaloğlu'nun şiirlerinde de geçen "inim inim inlemek, alev alev yanmak, cayır cayır yanmak, domur domur terlemek gibi" ikileme örneklerinde ikilemelerin cümleye abartı anlamı kazandırdığı görülmektedir.

"Şu bağrım kül oldu hep **yana yana** (K, 56)

Kara bağrım **delik delik** delindi (K, 75)

Şeker şerbet damlar tatlı dilinden (K, 77)

Akan sular, **kar buz** oldu tutuldu (K, 81)

Al yanaklar **domur domur** terlemiş (K, 86)

Boğum boğum kınalanmış, sürmeli (K, 96)

Sinem **delik delik**, bahar kelli (K, 96)

Yeter, **alav alav** yandırma beni (K, 102)

Tas tas içtim ağuları, sağ iken (K, 168)

İnim inim güzelleri ağlıyor (K, 173)

Ciğerciğim **bölük bölük** bölünür (K, 190)

Gurbet ilde **inim inim** inledim (K, 256)

Öter bülbül **yana yana** (D, 92)

Dudağından **şeker şerbet** bal döker (D, 136)

Cayır cayır yakar gider eğlenmez (D, 180)

2.4. Birliktelik/bütünlük/herkes

Şiirlerde geçen bazı ikilemelerin cümleye birliktelik ve bütünlük anlamı kazandırdığı aşağıdaki örneklerde görülmektedir. Çürük (2016, s. 403) makalesinde konuyla ilgili şunları aktarır: "İkilemelerde, vurgulanan bir diğer anlamsa birliktelik ve bütünlük anlamıdır. İkilemeyi oluşturan sözcüklerin anlamı veya aldıkları ekler, birliktelik/ beraberlik ve bütünlük anlamını sağlar. Özellikle de +II/ +IU<.....+II/+IU ekinin eklendiği sözcüklerin oluşturduğu ikilemeler, birliktelik anlamını meydana getirir. Bu ekin, Eski Türkçede kullanılmış olan +IIg/+IUg.....+IIg/+IUg ekinden geldiği düşünülürse birliktelik anlamı vermesi hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Çünkü bu ekin, Eski Türkçede birliktelik anlamı verdiği bilinmektedir. *Anah kızlı* örneğinde de bu ikileme,

anne ve kızın beraber bir eyleme katıldığını ifade eder.” Şiirlerde de benzer şekilde “allı morlu, irili ufaklı” ikileme örnekleri cümle bağlamında birliktelik ve bütünlük anlamı kazandırmaktadır.

“Sarı çiğdem **küme küme** serilmiş (K, 51)

Kuşlar çığırtıp **daldan dala** ötüşür (K, 51)

Kavım kardaş bir araya derildi (K, 71)

Allı morlu türlü libas giyinir (K, 100)

Sürü sürü³ ceylan geçer (K, 298)

El **âlem** içinde girdi sürüye (K, 430)

Nice bey öldürdüm, hep **ünlü şanlı** (D, 59)

Kanı karrak oldu **yoksulu bayı** (D, 69, 120)

İrili ufaklı insan piç oldu.” (D, 75)

2.5. Süreklilik

-Ip, -Up zarf fiil eki ve -(y)I, -(y)U, -A zarf fiil ekiyle kurulan ikilemeler, cümlede hareketin sürekliliğini, devam ettiğini belirtir. Şiirlerde geçen ikilemelerde her iki kullanım da mevcuttur. Koşup koşup, uçup uçup, esip esip, döne döne, ağlayı ağlayı, çoşa çoşa örneklerinde olduğu gibi. Bu kullanımların dışında hem Karacaoğlan hem de Dadaloğlu'nun şiirlerinde sıklıkla kullanılan “gece gündüz” ikilemesi de anlamın sürekliliğini ortaya koymaktadır. **Gece gündüz** yalvarırım Mevla'ya (K, s. 235). Amma bizden **gece gündüz** sakınsın (D, 20). Sürekliliği sağlayan ikilemeler metin içindeki kullanımlarıyla örneklendirilmiştir.

“**Esip esip** bize gelir yelleri (K, 57)

Çevrilip çevrilip önüne bakma (K, 57)

Salını salını gel kız yanıma (K, 53, 85, 183, 184)

Aşıp aşıp gider karlı dağlara (K, 134)

Güler **nazlanı nazlanı** (K, 281)

Ben söylerim **çoşa çoşa** (K, 331)

Gece gündüz hayalinle gezene (K, 58)

Güzelleri **koşup koşup** bulmalı (K, 78)

Sallanı sallanı gelmiş pınara (K, 98, 99, 109)

Karac' oğlan der ki, **ilden illere** (K, 108)

Gövel ördek gibi **gölden göllere** (K, 108)

Uçup uçup dağ salından gelirsin (K, 112)

Şu yalan dünyaya **geldim geleli** (K, 114, 128)

Beni **ilden ile** atar ayrılık (K, 116)

Gece gündüz sevdasına yeldiğim (K, 149, 160)

³ Bu cümlede kullanılan “sürü sürü” ikilemesi cümleye anlam bakımından abartma, pekiştirme ve birliktelik anlamlarını sağlamaktadır. Bu tarz ikilemeleri anlam açısından sadece bir grupta değerlendirmek güçtür.

- Sevip sevip** ayrılması güç olur (K, 166, 281)
Gece gündüz yalvarırım Mevla'ya (K, 235)
 Yâr yitirdim, **yana yana** ararım (K, 243)
Doğup doğup orta yere gelme mi? (K, 244)
 Karac' oğlan der ki, yol **büke büke** (K, 263)
Gece gündüz bu aşk ile yanarım (K, 266)
Döne döne tenesirin üstüne (K, 267)
Ağlayı ağlayı düştüm yollara (K, 269)
Yanıp yanıp kül olma mı (K, 281)
 Sayalı belin incelmiş **sarılmayı sarılmayı** (K, 286)
 Siyah zülfün halkalanmış **örülmeyi örülmeyi** (K, 295)
Gece gündüz yanar nârda (K, 301)
 Yoldaş **deyi deyi** ağlarım (K, 301)
 Enginlerde **gide gide** (K, 305)
 Ben ağlarım **gece gündüz** (K, 336)
Gece gündüz budur senden dileğim (K, 345)
 Tatlı tanışalım **dil dile** karşı (K, 412)
 Kınalı parmaklar **el ele** karşı (K, 413)
 Mercanlı bilekler **kol kola** karşı (K, 413)
 Amma bizden **gece gündüz** sakınsın (D, 20)
 Karı **dizleyi dizleyi** (D, 15)
 Hekim **gözleyi gözleyi** (D, 15)
 Der Dadal'ım, **gece gündüz** işim zar (D, 28)
Dövüşür dövüşür de çıkamam başa (D, 31)
Yara yara bir kavgaya girmedik (D, 69, 119)
Doya doya mâh cemalin görmedim (D, 183)
 Saçlarını **çözüp çözüp** örmedim (D, 183)
 Arap atlar **döne döne** döğüşür (D, 185)
Arayı arayı çocuğu buldum." (D, 189, 190)

2.6. Kesinlik

Şiirde kullanılan çok örnek olmasa da ikilemeler, bazen sonucu kesin durumları ifade etmek için de kullanılmaktadır.

"**Belli belli** bağlarının boranı." (K, 83)

2.7. Uyarı

İkilemeler, anlamı güçlendirmenin yanında cümleye uyarı anlamı katmak için de kullanılabilir.

“**Bilip bilmediğin** her yere gitme.” (K, 85)

2.8. Benzetme/resim çizme/betimleme

Şiirlerde anlatımı daha da canlı kılmak için benzetmeler yapılır. Resim çizermiş gibi dizeler aktarılmaktadır. Bunun yanında doğa betimlemeleri ve kişi tasvirleri yapılırken ikilemelerden faydalanılmıştır.

“**Kıvrım kıvrım** olmuş zülfünün ucu (K, 86)

Kıvrım kıvrım gider yolu yaylanın (K, 173)

Halka halka olmuş zülfün telleri (K, 186)

Tel tel olmuş ipek saçı (K, 293)

Zülüflerin **burma burma** (K, 312)

Arkasında saçı **tel tel saz** gibi (K, 407)

Altı **top top** menekşeli (D, 87)

Nazlı nazlı salınır mı (D, 111)

Top top zülüflü de İstanbul fesli (D, 124, 171)

Kamalıklı karardıçlı sekiler (D, 127)

Saçlarından **sırma sırma** tel döker (D, 136)

Kızın **iplik iplik** süt beyazını (D, 137)

Çift çift olmuş kirpikleri belinir (D, 161)

Kelep kelep olmuş dostun zülüfü.” (D, 179)

2.9. Her yer/çoğaltma

Her yeri gezmek, dolaşmak anlamı vermek için “kapı kapı ve diyar diyar” ikilemelerin kullanıldığı aşağıdaki örneklerde görülmektedir. Aynı zamanda ikilemelerin geçtiği örneklerde anlam olarak “çok yer gezmek, çok yer dolaşmak” vurgusu yapılmak istendiği için çoğaltma yapılmıştır.

“Heybe taktım **kapı kapı** dilendim (K, 95)

Başım alıp **diyar diyar** gideyim (K, 253)

Bağ bahçe yetirip güller korurum (K, 84, 209)

Yaz günleri **çayır çimen** üstünde (K, 92)

Irak yakın kömür gözlüm sağ olsun (K, 143)

Enini boyunu yaylayamadım (K, 205)

Yer değim **karış karış** yarılam (K, 257)

Ah çekip de **dağı taşı** eriden (D, 77)

Sağa sola kılıçlar vurmamak.” (D, 119)

2.10. Yaklaşıklık

Bazı ikilemelerde kullanıldığı cümleye yaklaşıklık anlamı verir. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan “aşağı yukarı, hemen hemen, üç aşağı beş yukarı” gibi ikilemeler kullanıldığı cümleye yaklaşıklık anlamı kazandırmaktadır. Şiirde de yaklaşık anlamı kazandıran ikilemeler bulunmaktadır.

“Üç beş atlı gelmeyilen (D, 26)

Her obadan üçbeş yiğit ağladı.” (D, 39)

2.11. Sıralama

Eylemin sırayla yapıldığı anlamını sağlamak için kullanılan ikileme örneklerinde görülür. Adım adım, saniye saniye, dakika dakika, kademe kademe gibi günümüzde kullanılan ikilemelerde de sıralama anlamı vardır.

“Sıra sıra dikemedim söğüdü.” (K, 245)

2.12. Mutluluk/üzüntü/acıma/temenni

Mutluluk, üzüntü, acıma, iyi temenni gibi istek ve duygularını dizelerde daha iyi aktarmak için şairler tarafından ikilemelere yer verilmiştir.

“Günde düğün bayram etmiş gib’ olur (D, 73)

Garipçe garipçe öten ibili (D, 105)

Âh u zârım kaldı şöyle bir kızda (K, 86)

Senin ile zevk u safa sürdüğüm (K, 260)

Garipçe garipçe öter (K, 294)

Humar humar bakar, gözleri sarhoş (K, 259)

Ne gelirse garip garip başıma.” (K, 419)

Sonuç

Halkın dilini, kültürünü şiire yansıtan ozanlar, şiirlerinde anlatım gücünü artırmak için ikilemelere başvurmuşlardır. İkilemelerin anlamı güçlendirme etkisinin çok olduğu araştırmacıların ortak görüşüdür. Karacaoğlan ve Dadaloğlu’nun şiirlerindeki örneklerde de “güçlendirme ve pekiştirme” anlamı veren ikilemelerin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Şiirlerde tespit edilen ikilemelerin cümle bağlamında değerlendirildiği zaman pekiştirme ve güçlendirme anlamının yanında başka anlamlar da içerdiği görülmektedir. Yukarıda da örneklerini verdiğimiz dikkat çekmek ve anlatımı daha güçlü hâle getirmek için şairler tarafından cümleye “abartma” anlamı katan ikilemelerin kullanıldığı görülmüştür. Özellikle deyim hâlinde kullanılan ikilemelerde abartmaların daha çok olduğu görülmektedir. Şiirlerde geçen “inim inim inlemek, alev alev yanmak, cayır cayır yanmak, domur domur terlemek gibi” kalıp ifadelerde geçen ikilemeler, cümleye abartı anlamı kazandırmıştır. Bunun yanında -İp, -Up zarf fiil eki ve -A, -(y)İ, -(y)U zarf fiil ekiyle kurulan ikilemeler, cümlede hareketin sürekliliğini belirtmektedir. Şiirlerde geçen uçup uçup, esip esip, koşup koşup, döne döne, ağlayı ağlayı, çöş çöş sallanı sallanı gibi ikileme örneklerinde süreklilik/devamlılık anlamı mevcuttur. Bu kullanımların dışında şiirlerde çok sık geçen “gece gündüz” ikilemesi de anlamın sürekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak şiirlerde tespit edilen ikilemeler cümle bağlamında değerlendirildiği zaman abartma, süreklilik, kesinlik, uyarı, birliktelik/bütünlük/kapsayıcılık,

benzetme/resim çizme/betimleme, her yer/çoğaltma, yaklaşıklık, üzüntü, mutluluk, acıma, iyi temennilerde bulunma gibi anlamları içerdiği görülmüş ve bunlar gruplandırılarak örneklendirilmiştir. İkilemenin cümle bağlamında değerlendirilmesi anlam açısından önemlidir. Çünkü aynı ikileme başka bir cümlede farklı anlamlar verebilir. O yüzden ikilemenin bulunduğu cümleyle bir bütün hâlinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Naçizane öneri olarak da daha fazla nesir ya da şiir metni incelenerek ikilemelerin cümle içindeki anlamsal katkıları ortaya konulabilir.

Kaynakça

- Akyalçın, N. (2007). *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çimen, E. (2021). İkilemeler Hakkında Bibliyografya Çalışması. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 53-80
- Çürük, Y. (2016). İkilemelerin Dilbilgisel Anlamları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 48, 397-411.
- Ergin, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Dağıtım.
- Güleç, Z. (2004). *Dadaloğlu Bütün Şiirleri*. İstanbul: Eflatun Yayıncılık.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2016). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özelli, C. (1987). *Karacaoğlan Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. Ankara: Özgür Yayın Dağıtım.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.